

Nəvai və Füzulinin “Sübh” rədifli qəzəllərinin müqayisəli təhlili

Zəkulla Bayramlı

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: zakullabayramli@gmail.com

Annotasiya. Orta yüzillər klassik Şərq ədəbiyyatında şeir-sənət xiridarları tərəfindən bəyənən qəzəl, qəsidə və b. şeirlərə nəzirə yazmaq ənənəsi həmişə olmuşdur. Dahi Füzulinin də bir çox tanınmış şairlərin bəzi qəzəllərinə və cığatay-özbək klassiki Ə.Nəvainin bir çox qəzəllərinə nəzirə yazması bəllidir. Bu qəzəllər içərisində “Sübh” rədifli qəzəllər daha çox diqqəti cəkir.

Məqalədə klassik Şərq ədəbiyyatının iki böyük şairi: Nəvai və Füzulinin divanlarında qarşılaşdığımız bənzərlik və fərqli özəlliklərdən danışılır. Orta əsrlər təzkiyəçilərindən başlayaraq, ümumən qeyd olunan bu psixoloji və üslubi yaxınlıq burada konkret faktlar əsasında araşdırılır. Bəzi eyni rədif və eyni ölçülü qəzəllər, eləcə də “Leyli və Məcnun” məsnəviləri qeyd olunmaqla, Nəvainin “Sübh” rədifli bir qəzəliylə Füzulinin ona nəzirə yazdığı iki qəzəlin oxşar və fərqli cəhətləri qarşılıqlı müqayisə yoluyla üzə çıxarılır.

Açar sözlər: Nəvai, Füzuli, qəzəl, sübh, günəş, eşq, göz yaşı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 25.09.2024; qəbul edilib – 09.10.2024

The comparative analysis of ghazals with radifs “Dawn” of Navai and Fuzuli

Zakulla Bayramli

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: zakullabayramli@gmail.com

Abstract. In the middle centuries, ghazals, odes, etc. were appreciated by poetry and art connoisseurs in classical Eastern literature. There has always been a tradition of writing nazires (imitations). It is known that genius Fuzuli also wrote a nazire to some ghazals of many well-known poets and many ghazals of the Jigatay-Uzbek classic A.Navai. Among these ghazals, the ghazals “Dawn” with the radifs attract more attention.

The article talks about the similarities and differences we encounter in the diwans of two great poets of classical Eastern literature – Navai and Fuzuli. This psychological and stylistic affinity, which has been generally noted since the beginning of the medieval tazkirists, is explored here on the basis of concrete facts. By mentioning some ghazals of the same radif and same voluminous, as well as the masnavis of “Leyli and Majnun”, Navai's 1 ghazal with the radif “Dawn” and 2 ghazals written by Fuzuli as imitation to this ghazal are revealed by comparison.

Keywords: Navai, Fuzuli, ghazal, dawn, sun, love, tear

Article history: received – 25.09.2024; accepted – 09.10.2024

Giriş / Introduction

Dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli yaradıcılığının türkdilli mənbə və qaynaqları içərisində klassik özbək-cığatay ədəbiyyatının ən böyük nümayəndəsi Əlişir Nəvainin ayrıca yeri vardır. Türk dünyasının bu iki nəhəng sənətkarı arasındakı bənzərlik orta yüzillərdə qələmə alınmış təzkirələrdən başlayaraq qeyd olunmuşdur. Lətif təzkirəsindəki bircə cümlə bu oxşarlıq və bənzəyişi bütün təfərrüatıyla ortaya qoyur: “Nəvayi tarzına karib bir tarzı-dilfiribi və üslubu-acibi vardır” [3, s.221]. Maraqlıdır ki, XX yüzildə yaşamış başqa bir türk alimi İ.Hikmətin sözləriylə desək, “Nəvai özündən əvvəl gələn türk şairlərindən aldığı feyzi kəndindən sonra gələnlərə faiz ilə verən bir şairdir” [2, s.29].

Böyük özbək-cığatay klassiki Əlişir Nəvai lirikası ilə Füzulinin lirik yaradıcılığı arasında forma və məzmun baxımından bir çox oxşar cəhətlər vardır. Bir az fərqli dövrlərdə və fərqli tarixi-coğrafi areallarda yaşasalar da, vahid klassik müsəlman-Şərq ədəbi ənənələri çərçivəsində yazıb-yaratdıqlarından bu oxşarlıq və bənzəyişlər təbii və başadüşüləndir. Ümumiyyətlə, Füzulinin Nəvai poetik ənənələrindən bəhrələnməsi və bir çox lirik şeirlərini ona nəzirə olaraq qələmə alması haqqında Azərbaycan və özbək ədəbiyyatşünaslığında indiyədək bəzi araşdırmalar aparılmış, bir çox gərəkli fikir və mülahizələr söylənməmişdir [6; 8; 1].

Nəvai və Füzuli divanlarında “Tut”, “Görgəc”, “Bana”, “Könül”, “Sübh”, “Sana”, “Eyləgəc” və s. rədifli qəzəllərinin varlığı, eləcə də “Leyli və Məcnun” məsnəvisi Füzulinin Nəvai yaradıcılığına yaxından bələd olduğunu və ondan gərəyincə bəhrələndiyini açıq-aydın göstərir. Bizim məqsədimiz iki böyük sənətkarın bədii yaradıcılığı arasında bu kimi ümumi oxşarlıq və səsləşmələrdən söz açmaq deyil, konkret olaraq, anadilli divanlarında yer alan “Sübh” rədifli qəzəllərini tutuşdurmaq, onların oxşar və fərqli tərəflərini açıb göstərməkdir.

Əsas hissə / Main part

Maraqlıdır ki, Nəvainin “Sübh” rədifli bir qəzəlinə Füzuli eyni rədifli iki nəzirə qəzəl yazmışdır. Bunu Füzulinin həm daha geniş dünyagörüşü, həm də təsvir və tərənnüm etdiyi obyektə daha incə, dəqiq və həssas münasibətiylə bağlı izah etmək olar. Belə ki, o, XV yüzil Osmanlı şairi İsa Nicatinin “Qeyri” rədifli qəzəlinə də üç nəzirə-qəzəl yazmışdır.

Klassik cığatay-özbək poeziyasının banisi və ən böyük nümayəndəsi Əlişir Nəvainin 8 beytlik “Sübh” rədifli qəzəli aşağıdakı kimidir:

*Nəga ko 'rguzdi sovug' oh-u sarig' ruxsor subh,
Gar nihoniy mehrdin mendek emas bemor subh?*

*Gar havoyi bo 'lmasa men telba yanglig', bas nedur,
Ko 'nglakin chok aylabon tog' uzra Majnunvor subh?*

*Mehrdin mendek nihoniy toza dog'i bo 'lmasa,
Yuzda nevchun kavkabi ashkin qilur izhor subh?*

*Dema shingarfiy bulut har yon erur qonlig' momuq,
Toza dog'idin erur mendek magar xunbor subh?*

*G'am tuni ohim sharoridin tutashti ko'kka o't
Kim, aning otin qo'yuptur gunbadi davvor subh.*

*Kun shuoüy xatlari ermashki tutmish motamim,
Yuzni anjum tirnog'i birla qilib afgor subh.*

*Soqiyo, tutqil sabuhy bodakim, bu dayridin,
Biz ketib bu nav' toli' bolg'usi bisyor subh.*

*Ey Navoiy, istasang barg-u navo bu bog' aro,
Guldek o'l roki' kecha, bulbul kibi bedor subh. [7, s.125]*

Ə.Nəvainin və M.Füzulinin qələmə aldıkları “Sübh” rədifli üç qəzəli diqqətlə oxuduqdan sonra bu qənaətə gəlmək olur ki, burada məna, yaxud məzmun təkrarına, demək olar ki, rast gəlinmir. Dahi şairimiz sanki orijinal qəzələ birinci nəzirəni yazdıqdan sonra özünəməxsus təbiət hadisəsi olan səhərin açılması, günəşin doğması ilə bağlı olan fikir, duyğu və təəssüratını bütünlüklə ifadə etmədiyini görmüş və eyni rədifli ikinci bir qəzəli qələmə almaq ehtiyacı duymuşdur.

Nəvai qəzəlinin ilk beytində, göründüyü kimi, günəş doğarkən üfüqlərin sarı rəngə boyanması öz sevgilisindən ayrı düşən aşiqin solğun üz-gözünə, xəstəhal çöhrəsinə bənzədilir. İkinci misradakı sual cümləsiylə sübhün də solğun bənizli aşiq kimi göründüyü dolayısıyla təsdiqlənir. Bu zaman “ruxsar” və “bimar” qafiyələrindən istifadə edilir. Füzulinin hər iki qəzəlinin ilk beytində isə sabahın açılması bir “mah mehrilə” ah-zar edən, saralıb-solan aşiqə bənzədilir, bu zaman “zar”, “yırtar” və “izhar” sözləri qafiyə sözlər kimi işlədilir.

İkinci beytdə şair sübhün açılmasını dağda Məcnunun köynəyini cırıb miskin və havalı şəkildə – dəli kimi dolaşmasına bənzədir. Nə qədər qərribə olsa da, Füzulinin hər iki nəzirə qəzəlinin heç birində Məcnun xatırlanmır. Ancaq ilk nəzirə qəzəlin ikinci beytində, Nəvai qəzəlində olduğu kimi, sübhün “köynəyini çək etməsi” yerinə “köksünü çək etməsindən”, “tazə-tazə dağları izhar qilmasından” danışılır.

Nəvainin “Sübh” rədifli qəzəlinin üçüncü beytində deyilir: Sübhün mənim kimi məhəbbətdən qəlbində hər gün təzə dağı yoxdursa, niyə üzündə göz yaşları ulduzları izhar eyləyir? Yeri gəlmişkən, bu fikirlər və oxşar bənzətmə üsulları Füzuli qəzəlində də özünü göstərir, daha doğrusu, bu fikir “qəlb şairinin” ilk nəzirə qəzəlinin ikinci beytiylə yaxından səsləşir. Sübhün öz günəşinin ayrılığından canındakı təzə dağları olduğuna görə, sonsuz məhəbbətlə sevən aşiq kimi, üzündə göz yaşları ulduzları zühur etdiyi bildirilir.

Dördüncü beytdə şair səhərlər günəş çıxarkən buludlara çəhrayı tük şəkilli şəfəqlərin sancılmasını aşiqin təzəcə dağ basılmış yaralarından axan qana bənzədir və çox orijinal bir metafora yaradır. Dağ basılmış yara və ondan axan qan şırnaqları – çəhrayı bulud və ona sancılmış qan rəngli günəş şəfəqləri; həqiqətən, yalnız böyük Nəvai qələminə məxsus misilsiz poetik kəşf örnəyi.

Nəvai qəzəlinin beşinci beytində qəm gecəsi aşiqin ahının qığılçımlarından göylərin alışıb yandığı və bu hadisənin baş verdiyi zamanın fələklər tərəfindən sübh adlandırıldığı göstərilir. Maraqlıdır ki, bu fikrə də Füzuli qəzəllərində rast gəlinmir. Görünür, “qəm gecəsi” və “sübh” zamanlarının uyğun gəlmədiyi, sutkanın fərqli vaxtları olduğu üçün, elmi-nəzəri baxımdan əsaslandırılmamış, ədəbi-bədii cəhətdən bir az çiy, bişməmiş təşbeh kimi Füzulinin nəzər-diqqətini çəkməmişdir.

Orijinal qəzəlin altıncı beytində günəşin ilk şüalarının dünyaya yayıldığından söhbət açılır və bunun indiyədək xalq tərəfindən yanlış anlaşıldığı göstərilir; çünki əslində, sevgilisindən ayrılığına dözməyib canını tapşıran lirik qəhrəmanın matəmini tutmaq üçün göylər ulduzların dırnaqlarıyla üz-gözünü çırmış, qana boyamışdır. Bunu da çoxları səhər şəfəqləri kimi anlayıb başa düşür. Gəlin,

görək, bu fikir Füzuli qəzəllərində bu və ya başqa şəkildə təkrar olunurmu? Qətiyyənlə, bu fikrin hər hansı forma və şəkildə, hətta az-çox dəyişdirilmiş mənada belə Füzuli qəzəllərində verilməsinə təsadüf etmədik.

Əlişir Nəvainin haqqında danışdığımız qəzəlinin yeddinci beytində insanın bu dünyada müvəqqəti qonaq olduğu, dünyanın isə əbədi olduğu kimi sübhün açılmasının da həmişə olacağı vurğulanır. Elə buna görə də şair saqiyyə müraciətlə fürsəti fövtə verməməyi, həyatın bir anı olan bu səhərdən də yetərincə barınmağı, səbuhu – sübh şərabını içməyi məsləhət görür, dolayısıyla hamını sevərək yaşamağa, həyatsevərliyə səsləyir. Yeri gəlmişkən, deməliyik ki, Füzulinin eyni rədifli qəzəllərində bu mənə və məzmununda olan bir misra da yoxdur, hətta həmin fikrin bu və ya başqa şəkildə bədii ifadəsiylə də qarşılaşırıq.

Dahi özbək-cığatay şairi Ə.Nəvainin orijinal qəzəlinin özünə müraciətlə başlayan son beytində, öncəki beytin davamı kimi, bu dünya bağçasında var-dövlət, sərvət, səs-avaz istəyənin gecələr gültək sakit, qısa ömürlü, səhərlər bülbül kimi oyaq olması gərəклиyi bildirilir. Yəni şair burada gül-bülbül qarşılaşdırması ilə həyatın, dünyanın da ziddiyyətlər üzərində qurulduğunu və bu ziddiyyətlərin yaratdığı özünəməxsus düzən-harmoniyanın da hökmfərma olduğunu nəzərə çatdırmaq istəyir. Maraqlıdır ki, bu mənə-məzmunlu misra, yaxud beyt də Füzuli qəzəllərinin heç birində yoxdur.

Türk dünyasının ən böyük şairi M.Füzulinin “Sübh” rədifli ilk qəzəli

*Gər degil bir mah mehrilən mənim tək zar sübh,
Başın açıb nişə hər gün yaxasın yırtar sübh.* [4, s.103]

– beytiylə başlayır. Bu beyt şairimizin eyni rədifli hər iki qəzəlinin leytmotivi adlandırılabilir, yəni o, hər iki qəzəlin ümumi məzmun və mündəricəsinə uyğundur. Belə ki, haqqında danışdığımız qəzəllərdə, əsasən, səhərin açılması aşiqlə məşuq arasındakı ayrılıq, həsrət və intizar motivləriylə tutuşdurularaq mənalandırılır, aralarında bir çox oxşar və səsləşən məqamlar tapılır.

Bu fikrimizi daha aydın sübut etmək üçün Füzulinin eyni rədifli ikinci qəzəlinin də ilk beytini burada vermək istərdik. Təxminən birinci qəzəlin ilk beytindəki mənə və məzmunun bir az başqa şəkildə təkrarından ibarət olan həmin beyt aşağıdakı kimidir:

*Qansı mahin, bilməzəm, mehrilə olmuş zar sübh,
Hər gün eylər xəlpə bir daği-nihan izhar sübh.* [4, s.105]

Hər üç qəzəli diqqətlə müqayisə etdikdə görürük ki, Füzuli yalnız eyni rədifli ikinci qəzəlində Nəvainin işlətdiyi “izhar” və “bidar” qafiyə sözlərini işlətməmişdir, o da tamam başqa kontekstdə, başqa məzmununda. Bir də aşiqin sinəsində hər gün təzə dağların olması, sevgili mehrindən (günəşindən) ayrı düşdüyünə görə yaxasını çək etməsi kimi motivlərin səhər vaxtı günəşin doğmasıyla əlaqələndirilməsi Nəvai şeirindən gəlmə motivlər kimi qeyd edilə bilər. Qalan yerdə Füzuli tamamilə başqa qafiyə sözlərdən istifadə etmiş, sübhün açılmasıyla sevən və ayrılıq çəkən aşiq arasında tamamilə yeni mənə-məzmun və assosiasiyalar tapmış, özü də bu zaman olduqca maraqlı, orijinal təşbeh və istiarə örnekləri yaratmışdır.

İndi isə hər üç qəzəldəki oxşar ifadələr, bənzər fikir və ideyaların işlənmə yerlərinə və fərqli tərəflərinə baxaq: Nəvai qəzəlinin ikinci beytində, yuxarıda dediyimiz kimi, dağın arxasından doğan günəş Məcnun kimi köynəyini cırıb dağlara, çöllərə qaçan başı havalı aşiqlə tutuşdurulur. Deməliyik ki, bu məzmun Füzulinin ilk nəzirə qəzəlinin birinci və ikinci beytlərində özünü göstərir. İlk beytdə sübhün açılması sevdiyi gözəlin intizarında olan aşiqin başını açıb yaxasını yırtması ilə eyniləşdirilir. İkinci beytdə isə bu fikrin davamı olaraq yenidən doğan günəş öz köksünü yaralayıb-cırıb sinəsindəki təzə dağları göstərən aşiqə bənzədilir. Füzulinin ikinci qəzəlində isə sübhün

açılması hər gün sinəsindəki təzə dağları izhar edən aşiq səviyyəsində göstərilir. Bizim fikrimizcə, hər üç qəzəldə az-çox bənzər fikir və kəşşən məna-məzmun eyniliyi yalnız bunlardan ibarətdir.

Qalan məqamlarda Füzuli qəzəllərində gördüyümüz bütün fikirlər tamam yeni və özünəməxsus, işlətdiyi bütün bədii təsvir vasitələri isə olduqca orijinaldır. Dahi sənətkarımızın “Sübh” rədifli hər iki qəzəlində qarşılaşdığımız fikirlər və duyğular, eləcə də işlətdiyi poetik fiqurlar ustad Nəvainin eyni rədifli qəzəlində yoxdur, yəni hamısı birbaşa Füzuli ağılı, zəkası və poetik təfəkkürünün məhsuludur. Məsələn, ilk qəzəlinin üçüncü beytində deyilir:

*Tiği-xurşid ilə rəf' olsa yeridir kim, müdam
Yandırır pərvaneyi-şəm 'ə verir azar sübh.* [4, s.103]

Burada bu mövzuda yazılmış çox şeir və qəzəllərdə olmayan, yalnız Füzuli qələminə və istedadına xas bir yeniliklə qarşılaşırıq; şair sanki sübhə, dan yerinə qarğış-bəddua edir, onun tezliklə aradan getməsinə, yox olmasını arzulayır. Niyə, nə səbəbə, nəyə görə? Çünki sübhün açılmasıyla gecədən yanan şamı söndürürlər, pərvanə isə özünü şama vurub yandırır, məhv edir. Elə buna görə də incə qəlbli, həssas təbiətli şair sübhün uzanmasına etiraz edir, onun tezliklə aradan getməsinə istəyir, özü də bu işi günəş şüalarının görməsini, tezliklə günəşin üfüqdən yuxarı qalxıb, yəni göylərə yüksəlib sübhü məhv etməsinə diləyir. Bəli, ayrı şeyə görə yox, məhz pərvanənin yanib külə dönməsinə görə. Füzuli demək istəyir ki, sübh qan töküüb, cinayət işləyib, kiminsə ölümünə bais olub, ona görə o özü də həmin cəzaya, yəni ölümə məhkum edilməlidir, lap cəmiyyətdə, insanlar arasında olduğu kimi.

Maraqlıdır ki, bundan sonrakı beyt də həmin məzmunun, demək olar ki, davamı kimi meydana çıxır; burada sübh qarğamır, sadəcə, qınaq obyektı olur, çünki sevgilisi gecə qonaq olub, sabah açılanda isə aşiqi tərk edib:

*Sübhi şamü şamü sübh olmuş mənəm aləmdə kim,
Şam şəm'i-bəzm olub ayrıldı məndən yar sübh.* [4, s.103]

Elə ona görə də aşıqın gecəsiylə gündüzü bilinmir, vaxtın-zamanın sərhədləri qarışıb, daha doğrusu, gecəsi gündüz olub, gündüzü isə gecə.

Bundan sonrakı beytdə tamam yeni bir səhnə açılır: burada sübh özü dəlicəsinə sevən bir aşıqdır, günəş də onun gözəl sevgilisi. Göy üzündə parlayan ulduzlar isə onun sabahın açılması üçün sərf etdiyi şahənə incilərdir. Onları günəş adlı sevgilisinin tez gəlməsi üçün xərcləyir, sərf edib qurtarır. Təbiətdə də belədir axı, ulduzlar sönməyincə günəş çıxmaz. Füzulinin dahiliyi burasındadır ki, adi təbiət hadisəsini nə qədər ülvə bəşəri bir məna-məzmun ağırlığı ilə yükləyir:

*Gör nə aşıqdır ki, bir xurşid vəslin bulmağa
Sərf edər hər ləhzə min-min lö'leyi-şəhvar sübh.* [4, s.103]

El arasında “yalançı sübh” deyilən bir ifadə var ki, klassik ədəbiyyatımızda “sübhi-kazib” adlanır. Buna tərəkmələr xoruzun birinci və ikinci “banı” da deyirlər. Demək, iki sübhdən danışmaq olar; yalançı və doğruçu sübh. Həm klassik Şərq ədəbi gələnlərinə, həm də xalq düşüncə və təfəkkürünə yaxından bələd olan Füzuli “Sübh” rədifli qəzəlində bu məsələyə də toxunur, sübhün açılmasını həqiqi aşıqlarla yalançı aşıqlar arasında apardığı xəyali tutuşdurma üzərində qurur. Sabahın açılmasını möhtəşəm və həqiqi təbiət hadisəsi kimi mənalandırır. Səhərlər günəş çıxarkən üfüqdə görünən sarı-qırmızı şəfəqləri həqiqi aşıqların sinəsindəki dağlara, yaralara bənzədir. Sanki bu dağları, yaraları dünyaya göstərən sübh özünün saxta deyil, həqiqi aşiq olduğunu sübut etmiş olur.

*Eşqdə sadıqlıq izhar etdi dağın göstərib,
Galiba derlərdi kazib, qıldı ondan ar sübh.* [4, s.103]

Qəzəlin son beytində isə lirika ustası M.Füzuli sübhü ayrılıq gecəsində neçə dəfə ölüb-dirilən həqiqi aşıqlar üçün ən sədaqətli dost, ən mərhəmətli yoldaş kimi səciyyələndirir. Bir ömür qədər uzun olan bu amansız gecəyə yalnız sabahın açılması son verir və həqiqi aşıqların canını labüd ölümdən qurtarır.

*Hicr şamında gəm etmişdi, Füzuli, qəsdı-can,
Olmasaydı mərhəmətdən dəm vurub gəmxar sübh.* [4, s.103]

Göründüyü kimi, bütün qəzəl boyu sübhün açılması əsasən müsbət və pozitiv fonda mənalandırılır; şairin fikrincə, yeni günün doğuşu insan həyatında yeni gözəlliklər, yeni dəyişikliklər yaratdığı kimi, aşiq-məşuq münasibətlərində də yalnız xeyirxah və nikbin ovqat səviyyəsində anılmalıdır. Yalnız bir beytdə, artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sübhün açılması bir az fərqli şəkildə, fərqli yozumda xatırlanır. Sabahın açılmasıyla pərvanənin yanıb külə döndüyünə görə sübhü günahkar sayır, az da olsa, onu qınayır.

Nəticə / Conclusion

Yuxarıda Füzulinin bir çox qəzəllərinin Nəvai üslubunda yazıldığını, hətta bəzilərinin bənzətmə-nəzirə sayıla biləcək səviyyədə oxşar olduğunu demişdik. Bu, orta əsrlər təzkiyəçiləri, eləcə də XX yüzil ədəbiyyatşünasları tərəfindən də təsdiq olunmuş faktdır. Ancaq bəzi alimlər bu fikirlə razılaşırmı, bunu klassik Şərq ədəbiyyatında yüzillərlə formalaşmış ədəbi ənənənin təzahürü sayırlar. Məsələn, Füzuli və Nəvai əsərlərinin müqayisəsi və ümumən klassik Azərbaycan ədəbiyyatında Nəvai təsiri barəsində bəzi araşdırmalar aparmış prof. C.Nağıyevanın aşağıdakı mülahizəsi diqqəti çəkir: "...Füzulinin yazdığı cavabları nəzirə adlandırmaq böyük səhv olardı. Hər iki şairin lirikasını müqayisə yolu ilə təhlil etdikdə, Füzulinin Nəvai tərəfindən əsas qoyulmuş fikirlə necə şərikin olduğunu, onu öz şəxsi arzularına, ruhuna uyğun, sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından necə inkişaf etdirməyə çalışdığını görmək olar. Onun "Görgəc", "Könül", "Bəhs", "Tut", "Təmə", "Şəm" rədifli və başqa qəzəllərini göstərmək olar. Bunlarda yalnız rədif birliyi, vəzn birliyi deyil, ruh birliyi, həyata, varlığa münasibət birliyi vardır" [5, s.129].

M.Füzulinin eyni ölçü, eyni rədif və oxşar qafiyələrlə yazdığı hər iki "Sübh" qəzəli fikir-ideya, məna-məzmun və poetik fiqurlar baxımından yeni, rəngarəng və orijinal olsa da, ilk mənbə-qaynaq kimi Nəvainin uyğun qəzəli mütləq göstərməlidir. Çünki şairimiz ustadı Nəvainin eyni rədifli qəzəlini diqqətlə oxuyandan sonra ilhamlanmış, səhərin açılması, qaranlığın tədricən seyrəlib yoxa çıxması və günəş şəfəqlərinin kainatı əlvan rənglərə boyaması hadisəsini öz təfəkkür-təxəyyül süzgəcindən keçirmiş, maraqlı təşbeh-metafora örnəkləri yaratmışdır. Bu zaman o, sübhün açılmasıyla gecələr yatmayan aşiqin yaşantıları arasında bəlkə də Nəvainin ağılına gəlməyən, yaxud onun görmək – önəm vermək istəmədiyi olduqca yeni və incə məna-məzmun çalarları tapmış və onları çeşidli poetik fiqurlarla süslənmiş halda təqdim etmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Araslı, H. Nəvai və Füzuli. – Bakı: "Ədəbiyyat və incəsənət", 30.05.1980, № 22.
2. Hikmət İ. Nəvai və türk ədəbiyyatı. – Bakı: "Maarif işçisi", 1926.
3. Karahan A. Füzuli: Mühiti, Hayatı və Şahsiyyəti. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.

4. Məhəmməd, F. Əsərləri, 5 cildə, I c. – Bakı: Elm, 1958.
5. Nağıyeva, C. Azərbaycan Nəvai. – Bakı: Tural-Ə, 2001.
6. Narzullayeva, S. Alişer Navoiy və Muxammad Fuzulinin “Layli və Məcnun” dostonlarını qiyosı urqaniş tacribası. – Toşkent: TDU, 1970.
7. Navoiy A. To’la asarlar to’plami. O’n jildlik. Birinchi jild. Xazoyin ul-maoniy, G’aroyib us-sig’ar (Nashra tayyorlovchilar: H.Sulayman, S.Rafiddinov). – Toshkent: G’afur G’ulom nomidaği nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.
8. Махаммадходжаев, Х. Физули и узбекская литература. Автореферат кандидатской диссертации, Тошкент, 1972.

Сопоставительный анализ газелей с редифом «Рассвет» Навои и Физули

Закулла Байрамлы

Доктор философии по филологии, доцент

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: zakullabayramli@gmail.com

Резюме. В классической восточной литературе средних веков всегда существовала традиция писать подражательные стихи понравившимся газелям, одам и т. д. ценителями поэзии и искусства. Известно, что гений Физули также написал газель-назира некоторым газелям многих известных поэтов, также и джигатайско-узбекского классика А.Навои. Среди этих газелей больше привлекают газели с редифом «заря».

В статье говорится о сходствах и различиях, которые мы встречаем в диванах двух великих поэтов классической восточной литературы: Навои и Физули. Это психологическое и стилистическое сходство, которое отмечалось в общем начиная с средневековых тезкиретов, исследуется здесь на основе конкретных фактов. Путем упоминания некоторых газелей того же ранга и размера, а также маснави «Лейли и Меджнун» выявляются и показываются посредством взаимного сравнения 1 газель Навои с редифом «заря» и 2 газели, написанные Физули в качестве подражания им.

Ключевые слова: Навои, Физули, газель, заря, солнце, любовь, слезы